

vima **monomane, jugen i hana**. O Nou Blyth piše: »U No-drami radnja se događa u jednom svetu u kojem kretanje znači mir i tišinu, ali mir i tišina nisu nepomičnost, već savršena ravnoteža suprotstavljenih sila« (str. 139). Iako u Japanu ima još živih oblika kazališta osim **Noa (Kabuki, Bunraku)**, autor se njima ovdje ne bavi.

Drugi dio knjige **Problemi i poređenja** opet se vraća opširnosti prvog dijela, dok je temeljni prvi dio u odnosu na uvodni i drugi skroman i po opsegu i po sadržaju.

Nećemo opisivati o čemu je riječ u ovom dijelu jer se on uglavnom temelji na tekstovima evropskih autora koji su se bavili tematikom azijskog kazališta. Međutim ne možemo preskočiti poglavlje o glazbi koje ne samo što se opet temelji na nekim izvješćima iz indijske tradicije (»panindizam« je u knjizi sveprisutan, pitanje je samo da li iz uvjerenja ili iz neupućenosti u mogućnost drugih »pan-izama«). Ipak, tvrdnja poput ove je neoprostiva: »... te zemlje, [misli se na zemlje jugoistočne Azije] oduvek izložene jakom indijskom uticaju, nisu kao zasebne kulture nikad bile ni dovoljno snažne ni dovoljno samosvojne da bi razvile neki poseban pristup muzici i dale jednu posebnu, i posebno zanimljivu (teorijski i praktično formulisanu) muzičku estetiku« (str. 198). Ako je išta u jugoistočnoj Aziji autentično i vrlo malo, gotovo nedotaknuto indijskim utjecajima, onda je to glazba, pa je tako i ova teza poput mnogih drugih dokaz autorove površnosti.

O kineskoj smo glazbi doznali da je simbol harmonije a glazba japanskog kazališta svela se na urlike i krikove zen učitelja u fazi transcendiranja vidžnane u pražnu.

Estetika recepcije načinje teoriju o rasi — učinku umjetničkog djela na primaoca i identificira je s neposrednom vrstom spoznaje u razlici spram posredne, diskurzivne. A da se takva spoznaja desi, treba uspostaviti umjetničku komunikaciju.

Ako bismo sad ukratko željeli re-zimirati naš uvid u knjigu o kojoj je bilo riječi, valja kazati da se ona doima kao napabirčen niz podataka sakupljenih u sekundarnoj literaturi a da ni u jednom času autor svoje pretpostavke, postavke i dokaze ne temelji na građi. Naime u **Uvodnoj napomeni** doznajemo da je autor boravio u indijskoj školi **Kathakalija Kerala Kalamandalam** i u kineskoj školi **Ding Cia**, ali ništa u knjizi ne upućuje na to da je autor te kazališne oblike i proučavao prilikom svog boravka. Čini se kao da ih je samo promatrao, tako da ni knjiga ne donosi prikaz stvari o kojoj je riječ (pa čak ni subjektivan) nego tek prikaz prikaza same stvari.

Metodska neujednačenost je naročito vidljiva u glavnom i najkraćem dijelu knjige o kazalištu Azije gdje autor piše ono što o nekoj kazališnoj tradiciji zna ili onoliko koliko je podataka o njoj nakupio. U tom su smislu i najreprezentativniji primjeri kazališnih tradicija zapravo oni primjeri koje autor najbolje poznaje. Iako u knjizi ima zanimljivih nabačaja, oni su nedovoljno razrađeni a gotovo sva poglavlja završavaju naprasito bez zaokruživanja cjeline tako da slobodno možemo reći da knjizi nedostaje koncepcija.

U tom smislu ona nije zanimljiva znalcima jer su podatke na koje ovdje nailaze uglavnom već pročitali a niti »neznalcima« jer njima ne pruža sistematičan uvid u svijet azijskog kazališta.

Snježana Zorić

Cliford Geertz, Negara. The Theatre State in Nineteenth-Century Bali, Princeton University Press, Princetone 1980, 297 str.

U povijest Balijske Geertz nas uvodi legendom o invaziji vojske istočnojavanke dinastije **Majapahit**, 1343. god. Ta je vojska zarobila »kralja Balijske« i zavladała otokom,

postavivši na čelo **Idu Dalam Ketut Kresna Kepakisan** 1352. god. Od tada Balijski računaju svoju povijest i smatraju se potomcima dinastije **Majapahit**. **Kresna Kepakisan** uspostavlja prvu »državu-kazalište«, **negaru u gradu Sampranganu**, a kasnije se ona seli u **Gelgel** i napokon u **Klungkung**. Negaru karakterizira težnja spektaklu, ceremoniji, javnoj dramatičizaciji. Vodeća snaga dvorske politike bio je dvorski ceremonijalizam koji ne podupire državu nego upravo obratno, država je temelj ozakonjenju masovnih rituala. Ovakvu koncepciju Geertz naziva **doktrinom egzemplarnog centra** koja se sabire upravo u teoriji o tome da su dvor i glavni grad mikrokozmički prikaz jednog natprirodnog reda. Na taj način negara nije samo centar moći nego upravo standard civilizacije. Natprirodni red koji se zrcali u negari inzistira na strogo determiniranim statusnim razlikama pa tako u 19. st. nailazimo na niz različitih kraljevstava, različitog stupnja autonomije i efektivne moći čija se struktura temelji na ceremoniji i prestižu. Takav sistem daje nepromjenljiv, propisan status u hijerarhiji za svakog pojedinca na Baliju. Položaj svake osobe refleksi je **mitske povijesti** njegove očinske linije kako je ona proistekla od bogova sve do danas. Kraljevska linija počinje bogom čija je titula **Batara**, spušta se preko različitih polubožanskih figura koje nose titulu **Mpu** sve do oca prvog javanskog kralja na Baliju brahmana s titulom **Dangiang**. Kako je kralj **Kresna Kepakisan** zavladao Balijem, njegov se položaj od brahmanškog unizio na status **satria** a titula mu više nije **Dangiang** nego **Dalem** koju će kasnije nasljeđivati svi kraljevi Gelgela. I dok je prvih šest gelgeških kraljeva smrću doseglo **mokšu** i prešlo u obitavalište bogova, posljednji od njih umro je zemaljskom smrću tako da njegov nasljednik **Dewa Agung** utemeljuje **Klungkung** i to je titula koju dalje nasljeđuju klungkungski kraljevi. I da ne nabrajamo dalje.

Cilj Balijsca pritom je oživljavanje kulturne paradigme po kojoj su ljudi majapahitskog Gelgela vodili svoj život. Esteticizam u oblikovanju negare ogleda se i u činjenici da političku moć na Baliju ne nosi zemlja, teritorij nego upravo hijerarhija stanovništva s njihovim titulama (uzrok jednog od ratova postaje npr. jedno neljubavno adresirano pismo). **Politička anatomija** i organizacija vladajuće klase u tom je smislu vrlo komplicirana. Najopćenitije, riječ je o podjeli na vladajuću **triwangsa** koja se sastoji od triju kasti — **brahmana, satria, wesia** i seljaštvo koje čine **sudre**. Gornje tri označavaju se još i kao **Wong Jero** i one upravljaju Balijem a **sudre** su **Wong Jaba** i njihova su služinčad.

Institucija na kojoj počiva državna organizacija temelji se na raznolikosti rodbinskog sistema koji se objedinjava unutar **dadie** — endogamne grupe srodnika po očevoj liniji. Snaga **dadia** sistema vodi političkom partikularizmu a njezina moć raste zajedno s porastom njezine unutrašnje strukturalne diferencijacije. U tom smislu **triwangsa dadia** jest država u sebi i po sebi samoj, zapravo kandidat za negaru. Suprotnost negari je **desa**, selo kao kozmologijski utemeljena organska jedinica koja proistječe iz prabalijskih kultova. Interakcija **desa** s negarom i obratno nužna je, i to naročito u tri sfere: 1. javni aspekti zajedničkog življenja; 2. regulacija irigacijskog sistema; 3. organizacija popularnih rituala.

Za svako od ovih područja postoje posebne institucije koje se brinu za njihovo provođenje. O zajedničkom životu brine **banjar** — osnovna lokalna politička zajednica, **subak** je osnovna lokalna zajednica za navodnjavanje a **pemaksan** je hramska kongregacija odgovorna za bogoslužja u hramovima. Kao ni negara ni **desa** se ne svodi na jednostavan ograničen entitet nego je sastavljena od različitih socijalnih grupa u različitim međusobnim odnosima po obrascu koji bi se mogao

nazvati pluralističkim kolektivizmom. **Pemaksan** počiva na zbirci religiozno utemeljenih društvenih pravila i običaja. S obzirom na to da **banjar**, **subak** i **pemaksan** nisu koordinirani niti im članovi koincidiraju Geertz se odlučio da ih označi pluralističkim kolektivizmom.

Posredničku funkciju između **de-se** i negare vrši **perbekel** sistem. Taj sistem Geertz detaljno objašnjava na primjeru **Tabanana**, zapadno od sadašnjeg glavnog grada Den Pasara. Unutar tog sistema funkcioniraju četiri vrste posrednika: **parekan** je čovjek koji sam ili s obitelji potpuno ovisi o gospodaru ili brahmanjskom svećeniku, živi uz njegovu kuću na mjestu koje se zove **pkan-delan**, hrani ga gospodar i **parekan** mu mora uvijek biti na raspolaganju. **Kawule** su podanici koji čine 90% balijskog stanovništva, imaju vlastitu zemlju, ali stupaju u službu nekom od gospodara. **Perbekel** ima više ili manje **kawula** o kojima brine da li izvršavaju svoje dužnosti kao podanici i na kraju **punggawa** je gospodar i njemu je podređeno više ili manje **perbekela** s njima pripadajućim **kawulama**. Zanimljivo je pri tom da je jedan od Geertzovih informanata bio **perbekel** za vrijeme **punggawe** Jero Subamia.

Subak je agrikulturna jedinica koja se brine o uzgoju riže. Kako je sve ceremonijalno, tako se i na različitim terasama rižinih polja moraju obavljati razne ritualne radnje od ostavljanja cvjetova i hrane na uglovima terasa i na odgovarajućem mjestu i odgovarajućeg dana unutar kultivacijskog ciklusa, do obavljanja istih radnji, ali sada na malim kamenim oltarima zvanim **bedugul**. Na višim terasama postavlja se hram **pura** a njemu je pripojen i hramski svećenik **pemaungku**. Izraz za moralno jedinstvo **subaka** i simbol njegova materijalnog prosperiteta je **Pura Ulun Carik** koji simbolizira **subak** kao niz terasa. Na razini **subak** organizacije važno je spomenuti još dva hrama, **Pura Ulun Suwi** koji simbolizira **subak** kao dio šireg regionalnog ekološkog

sistema i **Pura Balai Agung** koji ga simbolizira kao dio lokalnog sociopolitičko-juridičko-ekonomskog sistema, dakle **desa** u nenegarskom smislu.

Na primjeru ceremonijalnog spaljivanja lokalnog raje 1847. god. i **satija** njegovih triju udovica Geertz govori o spektaklu i ceremoniji kao simbologiji moći.

Ovosvjetski status ima svoj kozmički temelj, hijerarhija je vladajući princip univerzuma i uređenost ljudskog života samo je aproksimacija spram božanskog. Ono što je balijska negara učinila za balijsko društvo jest zapravo otjelovljenje (osjetilno uobličavanje) koncepta koji su Balijski imali o sebi samima i o svom svijetu. A taj je koncept, i to ne samo u stvarima dvorskog rituala nego u svim stvarima uopće, simboličan — sve se izražava posredstvom pokreta, plesa, pjesme, glazbe, ornamentike, rezbarija, arhitekture, hramova. Diskurzivnom ekspliciranju svojih uvjerenja Balijski nisu skloni.

Poruka njihovih simbola tako je duboko ukorijenjena u medij da svaka njihova transformacija u egzegetski oblik može dovesti do toga da se ili vidi više nego što zaista jest ili se pak bogatstvo značenja svede na puke generalizacije. Ali s obzirom na to da se egzegezi ipak pristupa ako se želi interpretirati neka kultura, nužna je: deskripcija pojedinačnih simboličkih formi kao definiranih ekspresija te kontekstualizacija tih formi unutar cijele strukture značenja, a to ne predstavlja drugo nego hermeneutički krug u kojem se dijalektički promatraju dijelovi koji čine cjelinu i cjelina koja motivira dijelove.

Državne ceremonije klasičnog Balijski zapravo su bile metafizičko kazalište — kazalište kojem je svrha izricanje biti svega što jest i istodobno drugotvorenje te biti u postojećoj realitet. Kazalište je zapravo ontološki čin u kojem se aktualizira ono što leži u temelju svekolikog pojavnog svijeta. Ritualna dramaturgija nošena je dvjema osnov-

nim idejama — **padmasana** — sjedište lopoča, **lingga** — falus ili potencija te **sekti** — moć ili energija. Druga ideja objedinjuje **Buwana Agung** — područje obitavanja bića i **Buwana alit** — područje osjećaja, odnosno »veliki svijet« onoga što tu jest i »mali svijet« misli i osjećaja. U tako koncipiranoj simbologiji negare i kralj se pojavljuje kao božansko utjelovljenje, a sama palača (**dalem, puri, jero**) izvedena je kao sveto mjesto na kojem se zbivaju misterije hijerarhija, ovdje se socijalno ozbiljuje doktrina egzemplarnog centra. Palača kralja iz **Klungkunga** prikazana je skupinom pozornica čije je središte **axis mundi** ujedno i sjedište kralja (**ukiran**).

Ovo je samo kratak prikaz problema o kojima je u knjizi riječ. Geertz je želio pokazati mogućnost konstruiranja odgovarajućeg modela jednog sociokulturnog procesa koji bi bio konceptualno precizan a empirijski utemeljen. Sintetizirajući tri metode — komparativnu, metodu idealnih tipova (koja izolira osnovna obilježja relevantne klase fenomena) i antropološku metodu u njezinu strukturalnom i funkcionalnom aspektu, Geertz konstruirao sliku državne organizacije na Baliju u 19. st. i na temelju te slike nastoji stvoriti uvide o stanju u pretkolonijalnoj Indoneziji. Relevantnost Balija za takav postupak davno je uočena, ali kako kaže Geertz, često krivo interpretirana. Metodološke pogreške sastojale su se u tome što se Bali obično smatrao »muzejem« u kojem se kultura pretkolonijalne Indonezije čuvala intaktnom. No nema razloga da se Bali zbog svoje izolacije od glavnih struja indonezijskog razvoja ne bi mijenjao zadnjih 350 godina. Upravo stoga što ga historija ne zanima kao slijed događaja, ratova, smjene dinastija, nego ga zanima historijska promjena kao relativno kontinuirani socijalni i kulturalni proces koji pokazuje vrlo malo naglih prekida Geertz će se balijskom etnografijom poslužiti u svrhu interpretacije indonezijske civilizacije u svjetlu indijske. Kako je to moguće? Kako Bali nije

bio pogodan niti islamizacijom a niti nizozemskom kolonizacijom, on u 19. st. predstavlja ne doduše republiku Balija iz 14. st., ali zato svakako njegov logičan nastavak. Analiza političke organizacije na Baliju pretendira na razumijevanje karakterističnih oblika »indizirane« države u Indoneziji na temelju njezine unutrašnje političke strukturiranosti. Stoga je na temelju balijskog materijala moguće konstruirati model negare koji iako u sebi apstraktan, izrasta na temelju empirijskog materijala. Njegova primjena u smislu interpretacije stoga je eksperimentalna a ne deduktivna, tj. dobiven model negare predstavlja jedan konceptualni a ne historijski entitet i stoga je primjenjiv na sve klasične jugoistočnoazijske indizirane države u razdoblju od 5. do 15. st.

Geertzova *Negara* djelo je koje zadivljuje lucidnošću svojih teza i temeljitošću i opširnošću njihova izvođenja. Uz bilješke koje su po opsegu jednake prvom dijelu knjige, glosar, bibliografiju i indeks, knjiga predstavlja zaokruženu cjelinu. Štoviše možemo reći da ona može poslužiti svakom znanstveniku kao paradigma o tome kako valja istraživati, odnosno na temelju toga znanstveno stvarati.

Snežana Zorić

Social Sciences in China. A Quarterly Journal, Vol. III, Chairman of the Editorial Board **Li Shu**, Social Sciences Publishing House, Beijing 1982, I, 247 str.; II, 238 str.; III, 239 str.; IV, 248 str.

Social Sciences in China. A Quarterly, Journal, Vol. IV, Chairman of the Editorial Board **Li Shu**, Social Sciences Publishing House, Beijing 1983, I, 247 str.; II, 240 str.; III, 240 str.; IV, 243 str.

Zbornik Kineske Akademije društvenih znanosti — **Social Sciences in China** (Zhongguo Shehui Kexue) već četvrtu godinu izlazi kvartalno na engleskom jeziku (na kineskom iz-